

Пам'ятка: Україна та Міжнародний кримінальний суд (оновлено)

Вступ

Міжнародний кримінальний суд (“МКС”) у Гаазі (Нідерланди) є першим у світі постійним міжнародним судовим органом, юрисдикція якого поширюється на вчинення найсерйозніших міжнародних злочинів.¹ Хоч Україна і не є стороною установчого документу МКС – [Римського Статуту](#), вона двічі прийняла юрисдикцію Суду *ad hoc*. Перший раз це стосувалося подій, що пов’язані з протестами під час Євромайдану, другий – конфлікту у Криму та на Донбасі. Внаслідок цих декларацій між Україною та Судом встановились унікальні відносини. Щоб їх проаналізувати, Global Rights Compliance (“GRC”) у 2016 році підготували звіт “[Україна та Міжнародний кримінальний суд](#)”, який було оновлено у 2021 році. У цій “**пам’ятці**” ми коротко і доступно опишемо передумови, цілі та декілька найважливіших висновків Звіту.

Цілі та Структура Звіту (с. 7-9)²

Звіт має на меті всебічно описати відносини України з МКС, щоб надати стейкхолдерам – як урядовим, так і неурядовим – правові інструменти для реалізації життєво важливих реформ та збільшення рівня притягнення до відповідальності в Україні. Для цього у Звіті розглядаються поширені помилки про відносини України з МКС, описуються зобов’язання України перед Судом та висвітлюється подальший шлях до досягнення притягнення до відповідальності в Україні.

Щоб забезпечити практичність та детальність аналізу, Звіт поділений на два розділи. Перший розділ (**с. 17-114**) коротко та доступно описує ключові питання, що стосуються України та МКС. Другий, більш детальний розділ (**с. 115-387**), містить широкий теоретичний та правовий огляд теми дослідження. Структури обох розділів схожі: кожен розпочинається з опису відносин між Україною та Судом, після чого слідує поетапний аналіз певної справи у МКС і того, наскільки це актуально в українському контексті. Завершується розділ оглядом важливих процесуальних питань, наприклад, тих, що стосуються потерпілих та свідків. При цьому досліджуються також і минулі, поточні та потенційні відносини України з МКС та системою міжнародного правосуддя загалом.

Фактичні обставини конфлікту в Україні (с. 10-17)

З часів Революції Гідності (кінець 2013 р. – початок 2014 р.), під час якої було вбито понад 100 протестувальників та співробітників правоохоронних органів, Україна серйозно потерпає від збройного конфлікту. Наприкінці лютого 2014 року Кримський півострів було окуповано невстановленими озброєними людьми (пізніше Російська Федерація [визнала](#), що це були її військові), які встановили контроль над цією територією, що, у свою чергу, викликало масштабний осуд з боку міжнародної спільноти. Незабаром на сході України розпочалась дестабілізація – у

¹ Такими міжнародними злочинами є воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та, починаючи з 2018 року, злочин агресії.

² У **Пам’ятці** вказуються номери відповідних сторінок Звіту.

Донецькій та Луганській областях почалися сутички між озброєними сепаратистами і правоохоронними органами. У результаті це переросло у затяжний збройний конфлікт, що і доднині триває на переважно статичних лініях зіткнення. Протягом усього конфлікту лунали достовірні твердження про те, що декілька різних суб'єктів вчиняли міжнародні злочини - зокрема, [злочини проти людяності](#) та [воєнні злочини](#).

Що таке Міжнародний кримінальний суд? (с. 17-27; 115-127)

Установчий договір МКС, [Римський статут](#), було укладено у 1998 р. державами різних регіонів світу. Він набув чинності 1 липня 2002 року. Оскільки МКС заснований у результаті прийняття міжнародного договору, то, за загальним правилом, лише ті держави, які офіційно дали згоду на обов'язковість для себе Римського статуту - наприклад, шляхом ратифікації – повністю повинні виконувати свої зобов'язання за цим договором. Станом на вересень 2021 року учасниками Римського статуту є 123 держави.

Найважливіша мета МКС – унеможливити безкарність суб'єктів найтяжчих міжнародних злочинів та сприяти тому, щоб у майбутньому ніхто не скоював таких злочинів. З початку роботи Суду у 2002 році до нього було подано 30 справ, у результаті яких Суд виніс десять обвинувальних вироків. Будучи судом «іншої інстанції», МКС має на меті доповнити національні суди, а не замінити їх. Тому першочергово саме держави повинні забезпечувати покарання обвинувачених у скоєнні основних міжнародних злочинів. Крім цього, держави також повинні співпрацювати з МКС, якщо це необхідно.

Україна та Міжнародний кримінальний суд (с. 28-36; 127-138)

Україна підписала Римський статут у січні 2000 р., однак у липні 2001 р. Конституційний Суд України прийняв рішення, що його ратифікація на той час не відповідала би Конституції. Хоч в подальшому ця конституційна проблема була вирішена завдяки внесенню змін до національного законодавства, Україна досі не ратифікувала Римський статут. Незважаючи на те, що через це вона не є «повноправним» членом МКС, Україна двічі заявляла про прийняття юрисдикції МКС *ad hoc*.³ [Перша декларація](#) України стосувалася подій під час Євромайдану, [друга декларація](#) – ймовірних воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених у рамках збройного конфлікту в Україні з 20 лютого 2014 року (див. також с. 39-52; 142-163). Незабаром після подачі Україною першої декларації тодішня Прокурор МКС Фату Бенсуда [розпочала попереднє вивчення](#) ситуації. Це вивчення було закінчене в грудні 2020 року, і Канцелярія Прокурора прийшла до висновку, що, ймовірно, в Україні було скоєно численні міжнародні злочини.⁴

³ Як передбачено у ст. 12(3) [Римського статуту](#).

⁴ Канцелярія Прокурора [‘Звіт щодо дій з попереднього вивчення 2020’](#) (14 грудня 2020 р.), стор. 68-72.

Окремі висновки (загалом)

Автори Звіту доходять до висновку, що МКС теоретично має юрисдикцію щодо міжнародних злочинів, ймовірно вчинених в Україні, у тому числі у Криму та районах Донбасу, які наразі непідконтрольні Україні (с. 39-52; 142-163). Тому ймовірних суб'єктів цих міжнародних злочинів, у принципі, можна було б судити в МКС у Гаазі.⁵ Крім того, у Звіті доходять до висновку, що оскільки друга декларація України до МКС не містила часових обмежень юрисдикції, усі найсерйозніші злочини, вчинені з 20 лютого 2014 року до сьогодні, можуть бути розглянуті Судом. У зв'язку з цим процесуальні питання МКС, які висвітлюються у Звіті (див. с. 98-114; 310-387), є важливими для України.

Крім того, хоч Україна і не ратифікувала Римський статут, у Звіті підкреслюється, що через ймовірність існування юрисдикції МКС, Україна все одно повинна дотримуватись багатьох положень Римського статуту, наприклад, щодо співпраці та збору доказів. Хоч і підкреслюється, що для забезпечення міжнародного правосуддя бажано, щоб Україна все ж ратифікувала Римський статут, у Звіті робиться висновок, що – знову ж, завдяки *ad hoc* деклараціям України про прийняття юрисдикції Суду – Україна вже має значну кількість зобов'язань навіть без його ратифікації (див. с. 226-261).

Поточні події

Як зазначається у Звіті, у грудні 2020 року тогочасна Прокурор МКС оголосила, що попереднє вивчення ситуації в Україні завершене. Станом на вересень 2021 року немає інформації щодо того, чи буде новий Прокурор МКС Карім Хан просити дозволу Палати попереднього провадження на проведення повного розслідування. Одночасно з цим, Офіс Генерального прокурора України продовжує співпрацю з Канцелярією Прокурора МКС. Наприклад, у серпні 2021 року до Канцелярії було подано повідомлення про ймовірні військові злочини, вчинені проти [культурних цінностей у Криму](#).

Актуальну інформацію та матеріали по ситуації в Україні щодо розслідування міжнародних злочинів дивіться на веб-сайті проєкту MATRA-Україна: <https://www.asser.nl/MATRA-Ukrayina/>.

⁵ Варто зауважити, що це залежить і від інших важливих факторів, як, наприклад, від того, наскільки Україна “не бажає чи не здатна ефективно проводити розслідування чи притягати до відповідальності” (Римський статут, ст. 17). Див. також с. 87-89; 270-293 Звіту.